

Kielentutkimuksen asemasta ja tehtävistä Unkarissa

Unkarin kielitiede on menneiden vuosikymmenien kuluessa saanut aikaan paljon sekä suomalais-ugrilaisien kielten että turkologian, orientalistiikan ynnä myös muiden kielten ja kielikuntien tutkimuksen alalla. Mutta kielitieteen asema maassamme ei koskaan ole ollut niin edullinen kuin nykyään. Meillä on nyt mahdollisuus omistautua sellaisten tieteellisten töiden suorittamiseen, jotka olisi pitänyt tehdä jo aikaisemmin. Nyky-Unkarissa on luotu kaikki ne edellytykset, jotka tarvitaan tieteellisen työn suorittamiseen. V. 1949 perustettiin Tiedeakatemian kielitie-

teellinen laitos, jonka palveluksessa on nykyään parikymmentä tieteellisen työn tekijää. Laitoksen jäsenillä ei ole mitään opetusvelvollisuutta. Heidän toimensa on kielitieteellinen tutkimustyö ja niiden suurten tehtävien suorittaminen, jotka on viisivuotissuunnitelmassa määritelty Unkarin kielitieteen tärkeimmiksi töiksi. Budapestin, Debrecenin ja Szegedin yliopistojen sekä pääkaupungin ja maaseutukaupunkien korkeakoulujen professorit, apulaisprofessorit, dosentit ja muut opettajat osallistuvat myös näihin kielitieteellisiin tutkimuksiin, samalla kun hei-

dän tehtävänä on uusien opettajien ja tiedemiesten kasvattaminen.

Mutta Unkarin nykyisen ja aikaisemman kielitieteen välillä ei ole eroa vain siinä, että tutkijain lukumäärä on kasvanut ja että valtion kielitieteellisiin tarkoituksiin suomat määrärahat ovat moninkertaistuneet. Jos halutaan kuvata Unkarin nykyisen kielitieteen tyypillisiä piirteitä, siinä voidaan huomata mm. seuraavat seikat:

1) Kielitiede ei ole enää mikään abstraktinen tiede, vaan se on kiinteässä yhteydessä käytännöllisen elämän kanssa. Tämä ei tietenkään merkitse sitä, että Unkarin kielitiede olisi luopunut teoreettisten kysymysten selvittelystä. Päinvastoin meillä suoritetaan myös teoreettista tutkimustyötä, koska se on välttämätön kielen ja kielen lakien oikean ymmärtämisen kannalta.

2) Tutkimustyössämme pyritään aina ottamaan huomioon se, että kieli ja yhteiskunta ovat vuorovaikutuksessa toisiinsa. Tämä merkitsee sitä, että kielen kehittymistä ei voida ymmärtää ilman yhteiskunnan historian tuntemusta ja päinvastoin: kielen tutkiminen edistää kansan historiallisen menneisyyden käsittämistä.

3) Haluamme tutustua kaikkiin keinoin kielen kehittymisen lakeihin; tutkimustyömme suuntautuu myös niiden tendenssien selvittämiseen, joilla on ollut tai paraikaa on suuri merkitys kielten historiassa ja nykykielten elämässä.

4) Unkarin kielitiede on viime vuosina suuntautunut myös sellaisten kysymysten tutkimiseen, jotka tähän asti ovat olleet taka-alalla. Haluan mainita vain unkarin kirjakielen kehittämiseen ja Unkarin kirjallisuuden klassikkojen kielenkäyttöön kohdistuvan tutkimustyön.

5) Olemme aloittaneet useita sel-

laisia suuria töitä, joiden suorittaminen on mahdollista vain monien kielimiesten yhteistoiminnan avulla. Melkein kaikki tutkijat osallistuvat näihin suuriin kollektiivisiin töihin. Tämä tietysti ei merkitse sitä, että tekeillä olisi ainoastaan kollektiivisia tutkimuksia. Niiden ohella jokaisella tutkijalla on myös oma tutkimusalueensa. Vaikka julkaisumme saapuvat Suomeen epäsäännöllisesti — ja juuri tämän epäkohdan poistaminen on mielestäni lähiaikojen tärkeitä tehtäviämme Unkarissa —, täällä kuitenkin tiedettäneen, että maassamme ilmestyy nykyään 7 kielitieteellistä aikakauskirjaa: *Acta Linguistica Hungarica*, *Acta Orientalia Hungarica*, *Nyelvtudományi Közlemények*, *Magyar Nyelv*, *Magyar Nyelvőr*, *A Magyar Tudományos Akadémia I. Osztályának Közleményei*, *Magyar Népnyelv* ja *Anyanyelvünk az Iskolában*. Näistä ja muista julkaisuista ilmenee, että kielentutkijamme ovat saaneet aikaan ja julkaisseet paljon henkilökohtaisestikin.

Koska Suomessa ei ole ollut mahdollisuutta tutustua kollektiivisiin töihimme, lienee paikallaan kertoa, mitä sellaista Unkarissa nykyään eri tutkimusaloilla on tekeillä.

Unkarin kielen normatiivisen kieliopin valmistaminen on kielitieteemme tärkeä ajankohdainen tehtävä. Unkarin kieli on viime vuosikymmenien kuluessa sen verran muuttunut ja kehittynyt, että Szinnyein, Simonyin ja Balassan parikymmentä vuotta sitten laatimat kieliopit ovat jo vanhentuneet. Jo siksi on ollut tarpeen ryhtyä uuden aineiston pohjalla kirjoittamaan uutta unkarin kielioppia. Tämä kielioppi, jonka aineksien keruu alkoi puolitoista vuotta sitten, valmistuu v. 1956 ja ilmestyy v. 1957.

Siitä tulee yliopistoissa käytettävä noin 25—30 painoarokin laajuinen kursssikirja. Mutta sen ohella on suunniteltu myös laajemman, perusteellisen kieliopin toimittamista. Pienen kieliopin aineisto on siitä syystä kerätty siten, että sitä voidaan käyttää hyväksi myös suuren, tieteellisen kieliopin toimittamisessa. Mainittakoon, että tämän kieliopin rakenteesta on Unkarin Tiedeakatemian kielitieteellisessä komiteassa ja kielitieteellisessä laitoksessa paljon väitelyä. Viime vuoden lopulla kielitieteellisen laitoksen johtokunta vihdoin hyväksyi teosta koskevan suunnitelman. Tämän työn johtajana on kielitieteen kandidaatti, kielitieteellisen laitoksen osastonhoitaja J. Tompa.

Toinen tärkeimmistä töistä on nykyunkarin sanakirja. Siihen tulee n. 55.000 hakusanaa, ja käsikirjoitus valmistuu v:n 1956 lopulla. Tämä sanakirja sisältää ainoastaan 1900-luvun kirjakielen sanavarjoja. Siihen on otettu myös teknikan, tieteen ja murteiden sanastoa, mutta vain vähän. Periaate, jonka mukaan tällaisten sanojen ottaminen teoksen hakusanaluetteloon tapahtuu, on se, esiintyvätkö ne yleisesti kirjakielessä vai eivät. Aineksien keruu alkoi v. 1949. Nykyunkarin sanakirjan toimittajista parikymmentä on tieteellisen koulutuksen saaneita. Päätoimittajina ovat prof. G. Bárczi ja osastonjohtaja L. Országh. Heidän ohellaan sanakirjatyössä on mukana 7 toimittajaa, joiden päätehtävänä on sana-artikkelien tarkistaminen. Se seikka, että sanakirjatyöhön osallistuu näin suuri toimituskunta, selittää sen, että sanakirjan voidaan laskea valmistuvan parin vuoden kuluessa. Mutta näin monien kirjoittajien aikaansaannoksesta voi helposti tulla epäyhtenäinen. Sen takia aloi-

tettiin jo viime vuonna yhtenäistämisen, joka on erikoisesti päätoimittajien tehtävänä.

Tämän pienemmän sanakirjan laatimisen ohella alkoivat kaksi vuotta sitten myös unkarin kielen suuren tieteellisen sanakirjan, ns. *akademian sanakirjan* keruu- ja järjestelytyöt. Tämä suuri sanakirja tulee sisältämään kielen sanaston 1700-luvun loppupuolelta vuoteen 1960 asti (n. 350.000 hakusanaa).

Akatemian sanakirjan valmistamista on jo aikaisemminkin suunniteltu, ja keruutyötä suoritettu 50:n viime vuoden kuluessa, mutta työ on edistynyt hitaasti, ei ole ollut minkäänlaista toivoa julkaisemisesta, ja sodan aikana koko työ keskeytyi. Vanhojen keräysten ansiosta meillä on kuitenkin jo käytettävissämme n. 3,5 miljoonaa sanalippua, ensi sijassa viime vuosisadan kielestä. Päätehtävänä on nyt mahtavan aineiston aakkostaminen, aikaisemmin kerätyn aineiston täydentäminen, uusien sanalippujen poiminta tämän vuosisadan kielestä ja lopuksi käsikirjoituksen toimittaminen painokuntoon. Työhön ottaa osaa tällä hetkellä ainoastaan pari tutkijaa. Suunnitelmien mukaan akatemian sanakirjan I osa voidaan julkaista 1970-luvulla. Koko teos on suunniteltu noin 15—20 osan laajuiseksi. Työn johtajana on professori L. Gáldi.

Hyvin tärkeä tehtävä on myös unkarin *murkekartaston* valmistaminen. Prof. Bárczin johtama aineistonkeruutyö on jo pitkälle edistynyt: n. 70 % siitä on jo suoritettu. Koko työ jakautuu kahteen osaan: kielipillisten ja sanastotietojen keräämiseen. Kenttätyöhön osallistuu 6—7 tutkijaa, mm. eräitä professoreja, ja heidän on jo onnistunut luoda yhtenäinen muistiinpanomenetelmä, mikä on hyvin tarpeellinen

koko teoksen yhtenäisyyden kannalta. Mutta aineksen tallentajat eivät tietystikään ole koneita, ja voi tapahtua, että he käsittävät saman äänteen eri tavoin. Erikoisesti ensimmäisinä vuosina aiheutti paljon vaikeuksia esim. diftongien merkitseminen. Foneettisen transskription yhtenäisyyden saavuttamiseksi kartaston aineiston kerääjät pitävät joka viikko yhteisiä merkintäharjoituksia, jolloin he kuuntelevat eri murteista otettuja äänilevyjä ja vertaavat kuulohavaintojaan. Viime vuonna alkoi tähänastisen aineiston tarkistus. Toivomme näin ollen, että kartasto aikanaan tulee antamaan luotettavan ja tarkan kuvan unkarin murteista.

Unkarin murrekartaston menetelmästä ja siihen liittyvistä teoreettisista kysymyksistä on valmistunut artikkelikokoelma, joka ilmestyy vielä tänä vuonna. Kartaston kenttätö päättyy v. 1956.

Unkarin murteiden tutkimisen kannalta on hyvin tärkeä se seikka, että unkarin murre sanakirjan poimintatyöt alkoivat pari vuotta sitten. Samoin jatkuu myös paikannimien keruu edelleen sekä kirjallisuudesta että kenttätöinä.

Kielitieteellisen laitoksen unkarin kielen osastossa on pieni ryhmä tutkijoita, joilla on hyvin tärkeä tehtävä: oikeakielisyyden hoitaminen. Tätä työtä on suoritettu jatkuvasti. Se vastaa Suomen Akatemian kielitoimiston työtä, mutta on ehkä monipuolisempaa. Meilläkin vastataan puhelimitse tai postitse yleisön kysymyksiin ja kirjoitetaan oikeakielisyyttä käsitteleviä artikkeleita, mutta tämän ohella oikeakielisyyden erikoistuntijat pitävät Unkarin radiossa esitelmäsarjoja, luennoivat sanomalehtien, aikakauskirjojen ja kustannusliikkeiden toimituk-

sissa oikeakielisyydestä sekä sanomalehdissä ja kysymyksessä olevien kustannusliikkeiden julkaisuissa esiintyvistä virheistä. Sodan jälkeen on paljon käsitelty oikeakielisyyden teoriaakin. Laitoksen jäsenet ovat kirjoittaneet viime vuonna laajan kokoelman tutkielmia oikeakielisyyden periaatteista ja teoreettisista kysymyksistä. Tämä teos — kielitieteen kandidaatti L. Lörinczen toimittamana — ilmestyi vuoden 1953 lopulla.

En voi jättää mainitsematta, että Unkarin kielitieteen alalla on valmisteilla vielä kaksi kielihistoriallista suurtyötä, nim. unkarin kielen historiallinen sanakirja, ja kielihistoriallinen arkisto. Edellinen korjaa ne puutteet ja virheet, jotka vaivaavat vanhentunutta, mutta silti hyödyllistä kielihistoriallista sanakirjaamme, G. Szarvasin ja Zs. Simonyin teosta Magyar Nyelvtörténeti szótár. Mainitsemäni julkaisu pyrkii myös siihen, että vanhoissa kielennuomeroissa esiintyvät kielipiilliset (muoto- ja lauseopiilliset) tiedot saadaan järjestettyinä käytettäviksi.

Suomalais-ugrilaisen sanaston tutkimuksen alalla meillä on parhaillaan tekeillä vain yksi kollektiivinen teos, nimittäin »A magyar szókészlet finnugor elemei» (unkarin sanavaraston suomalais-ugrilaiset ainekset). Sanakirja tulee sisältämään kaikki ne unkarin kielen sanat, jotka ovat peräisin uralilaiselta, suomalais-ugrilaiselta tai ugrilaiselta ajalta tai joita on joskus selitetty suomalais-ugrilaisiksi, vaikka etymologiaa ei olekaan hyväksytty. Keruutyön yhteydessä poimitaan myös muiden suomalais-ugrilaisien kielten omaperäiset sanat. Tarkoituksemme on nim. se, että ensimmäisen osan ilmestyttyä ruve-

taan muiden suomalais-ugrialaisten kielten omaperäisen sanaston käsitteiden sanakirjojen toimittamiseen. Mutta sen ohella unkarin kielenkin suomalaisugrilaisperäisten sanojen luetteloinnissa on tärkeää kaikkien etymologiain kerääminen, jotka on tehty suomalaisugrialaisten kielten alalla. Unkarin kielen sanoja käsittelemme meidän pitää ottaa huomioon ne selitykset, jotka koskevat unkarin sanan vastineita suomalaisugrilaisissa kielissä. Tämä merkitsee myös sitä, että nyt kun keruutyön suurin osa on jo suoritettu, edessä on hyvin monimutkainen tehtävä, nim. tähän asti kerätyn aineiston järjestäminen. Tämä järjestäminen alkoi viime vuonna, ja se suoritetaan seuraavan periaatteen mukaan. Ensimmäinen on niiden etymologiain ryhmä, joilla on vastine unkarin kielessä. Nämä etymologiat on aakkostettu unkarinkielisen sanan mukaan. Toisen ryhmän muodostavat ne etymologiat, joilla ei ole vastinetta unkarissa, mutta joilla on vastine suomen kielessä. Kolmas ryhmä sisältää etymologiat, joilla ei ole vastinetta unkarissa eikä suomessa, mutta kyllä vogulissa. Neljänteen ryhmään kuuluvat etymologiat on järjestetty sellaisten ostjakin kielen sanojen mukaan, joilla ei ole vastinetta vogulissa. Jne. Aakkosjärjestys ei ole vaikea unkarin ja suomen kielen ryhmissä. Mutta muunkielisten sanojen järjestäminen on jo monimutkaisempaa, koska eri tutkijain muistiinpanot eroavat suuresti toisistaan ja sitä paitsi enimmäisissä sukukielissä on niin paljon murteita, että meidän on täytynyt luoda erikoinen sukukielten sanojen aakkostusmenetelmä. Selittämättä tätä sen tarkemmin mainitsen ainoastaan, että sukukielten sanojen järjestäminen tapahtuu aina uusimman

tai luotettavimman aineiston pohjalla ja kussakin kielessä on määrätty se murre, jonka mukaan etymologiat aakkostetaan. Työn monimutkaisuuden vuoksi emme voi suorittaa tätä järjestämistä nopeasti. Suunnitelmien mukaan keruu ja aakkostus päättyy v. 1955 ja sen jälkeen voidaan ryhtyä toimittamaan sanakirjaa.

Vieraiden kielten alalla suoritettujen kollektiivisten töiden joukosta mainitsen ensi sijassa slaavilaisen murrekartaston laatimisen. Tarkoituksena on perehtyä Unkarissa asuvien slaavilaisien (slovakien, kroaattien) murteisiin. Yhtä ja toista on saatu aikaan myös Unkarin arkistoissa ja kirjastoissa olevien slaavilaiskielisten muistomerkkien luetteloinnissa ja julkaisemisessa alalla. Tähän asti on tästä sarjasta ilmestynyt ensimmäinen osa, joka sisältää Budapestin kansallisarkistossa olevat keskiaikaiset tšekinkieliset asiakirjat.

Näiden suurten töiden ohella on ilmestynyt paljon teoksia ja yksityistutkimuksia, ja sellaisia valmistuu edelleenkin. Mainitsen vain tärkeimpiä niistä. Professori István Kniezsan suuri teos unkarin kielen slaavilaisista lainasanoista valmistuu jo tänä vuonna. Samoin on parhaillaan valmistumassa prof. J. Harmattan perusteos unkarin kielen iraanilaisista lainasanoista ja dosentti Czeglédyn teos Unkarin esihistorian muhamettalaisista lähteistä. Prof. Gyula Németh valmistelee erästä tiedehistoriallista, mutta samalla turkologian uusimpia tuloksia käsittelevää teosta. Sen nimeksi tulee »Turkologian saavutuksia Neuvostoliitossa 30:n viime vuoden aikana». Tri D. Fokos-Fuchs valmistelee syrjäinin sanakirjaansa; käsikirjoitus valmistuu vielä tänä vuonna. Ö. Beken

tšeremissin sanakirjan ilmestyminen siirtyy nähtävästi vielä tuonnemaksiksi.

Edellä kerrotustakin ilmenee, että Unkarin kielimiehet työskentelevät ahkerasti. Mutta en halua salata, että meillä on vaikeuksiakin, esim. se, että kielimiesten lukumäärä meillä on vähäinen suuriin ja vaativiin töihin verrattuna. Silti Unkarissa ei koskaan ennen ole työskennellyt niin paljon tutkijoita kielitieteen alalla kuin nykyään. Tietysti pyrimme siihen, että vuosi vuodelta voitaisiin kasvattaa yhä enemmän nuoria tutkijoita. Tämän tarkoituksemme voimme toteuttaa aspiranttijärjestelmän avulla. Tämä järjestelmä pantiin alkuun pari vuotta sitten ja

sille on ominaista, että lahjakas ja tieteelliseen työhön pystyvä ylioppilas voi pohjaopintonsa päätettyään ns. aspirantintutkinnon suorittamalla saada aspirantin arvon. Sen jälkeen hänellä ei ole mitään muuta tehtävää 3 vuoden aikana, jolloin hän saa valtiolta palkan, kuin edelleen opiskella valitsemallaan tieteenalalla ja kirjoittaa määrätyn professorin johdolla väitöskirja, jota hän voi 3 vuoden kuluttua puolustaa julkisessa väitöstilaisuudessa, minkä jälkeen hän saa kandidaatin arvon. Tämä järjestelmä on kielitieteen kannaltakin hyvin hyödyllinen. Meillä on kielitieteen aspiranteja, joista toivottavasti kasvaa uusi kielentutkijapolvi.

P. HAJDÚ